

Paládi-Kovács Attila

Köszöntő „A félezer éves a magyar orvosi nyelv” konferencián (2013. október 18.)

Tisztelt Akadémia! Hölgyeim és Uraim!

Mintegy félezer éve annak, hogy az újkor hajnalán, az 1500-as évek elején, „a magyar nyelvet írni kezdték”. Elsőnek a nemzeti nyelven olvasható biblia igénye merült fel. Megjelent az óhaj már a középkor végén, a kolostorok latin nyelven kézírással rótt könyveiben, a kódexek másolással terjedő irodalmában. A Jordánszky-kódex, meg az Érdi-kódex bevezetője egyértelműen megfogalmazta eleinknek a magyar nyelvű biblia utáni vágyakozását. Ennek köszönhető, hogy az 1530-as évek elején egyszerre hárman is vállalkoztak az újszövetség, illetve egyes részleteinek fordítására: Komjáti Benedek, Pesti Gábor és Sylvester János. Mindhárman Erazmus követői voltak, akik ráébredtek a magyar nyelv írásban, nyomtatásban történő használatának és tudatos művelésének fontosságára. Komjáti Benedek Pál apostol leveleinek magyar fordítására és korábbi fordításokra is támaszkodó kompilációjára vállalkozott. Műve 1533-ban jelent meg egy krakkói nyomdában Perényi Gáborné, Frangepán Katalin költségén. Munkáját Ugocsában, Nyalábvár falai között végezte, ahol a Perényi család szolgálatában nevelősködött. Művét idén új kiadásban jelentetik meg! Pesti Gábor és Sylvester János munkásságát és mecénásaik kilétét ismertebbnek gondolom. Sylvester Grammatikájáról a mai emlékülésen szakavatott kutató fog előadni, ezért róluk én hallgatok.

Annyit jegyzek meg csupán, hogy a középkor végének magyar nyelve rendkívül gazdag, erőteljes és már akkoriban is feltűnően kiforrott, egységesen használt nyelv volt. Ennek bizonyosságát adják Mátyás király egyik udvari humanistájának, Galeotto Marzio-nak következő sorai: „A magyarok akár nemesek, akár parasztok, a szavaknak majdnem ugyanazt a módját használják, és minden különbség nélkül beszélnek... a magyar nyelvű éneket parasztok, polgárok, az ország középső és szélső részén élők ugyanazon formában megértik.”

Az akkori neolatin, germán, szláv nyelvek és tartományi dialektusok Európájában, amit nyelvileg a latin fogott össze, feltűnő volt a magyarok nyelvi egysége. A mi nyelvünk már akkor is legalább kétezer éves múltta, önállóan megtett útra tekintett vissza. Minden átvétel, külső nyelvi hatás dacára rendkívül egységes maradt. Ma is minden magyar megért minden magyart. (Ha mégsem, akkor annak oka nem a közös anyanyelvben keresendő!) A magyar a világ 25 legfejlettebb nyelvéhez tartozik. Mindent ki lehet vele fejezni, minden szöveget le lehet fordítani magyarra, régit és modern szöveget, tudományt, filozófiát éppúgy, mint törzsi folklórt vagy a posztmodern irodalom vadhajtásait.

Köszönhető mindez a magyar nyelven írott tudományos művek – közöttük orvosi tanulmányok - korai megjelenésének, a magyar orvosi nyelv

mintegy félezer éves fejlődésének is. Az emlékülés apropójául Váradi Lencsés György 1577 tájékán íródott műve szolgál, amiről ma Szabó T. Attila előadásában hallhatunk. Ez a terjedelmes és a külföldi hason tárgyú művekkel egyenrangú mű is kéziratban maradt ránk; a marosvásárhelyi Teleki-tékában őrizték meg. A Báthori Kristóf udvarában, Erdélyben szolgáló Lencsés György nem állt egyedül a magyar orvosi nyelv 16. századi művelésében. Kortársa volt a sárospataki kollégium tanára, Balsarátí Vitus János, aki a padovai egyetemen végezte orvosdoktori tanulmányait. 1564-ben nyomtatásban is megjelent a pestis profilaxisáról, a járványos betegség megelőzéséről írott latin nyelvű tanulmánya. A magyar orvostudomány, orvosi nyelvtörténet mérhetetlen kárára magyar nyelven írott sebészeti tárgyú munkája „*A magyar chirurgia, azaz a seb gyógyításának mesterségiről írt négy könyvek*” kéziratban maradt és elveszett.

A békésebb 18. századra tekintve a magyar orvosi nyelv történetéhez – kívülállóként – az állatorvoslást és annak magyar nyelvű művelését is hozzászámítom. Ismeretes, hogy a pesti egyetemen 1787-ben bevezették az állatorvosi ismeretek oktatását. A szak első professzora, az orvos és állatorvos Tolnay Sándor (1747-1818) már 1784-86 között, tehát a tanszék megalapítása előtt számos állatgyógyászati könyvet fordított, dolgozott át és adott ki magyar nyelven. Könyveiben főként a szarvasmarha és a ló betegségeiről, orvoslásáról írt, későbbi munkássága a juhok és sertések gyógyászatára is kiterjedt. Úttörő szerepet vállalt az állatorvos-tudomány magyar nyelven történő oktatásának, művelésének megteremtésében.

Bugát Pál (1793-1865), az orvostudomány szaknyelvének első számú magyarosítója egy bő nemzedékkal később, a reformkor évtizedeiben a pesti egyetem professzoraként, rektoraként 1841-ben megalapította a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társulatát is. Ennek a Társulatnak a vándorgyűlései a kor legjelentősebb tudományos és társadalmi eseményei közé tartoztak. (Az 1845-ben Pécsen megtartott vándorgyűlésnek közel 450 vendége volt.) Erre az alkalomra jelent meg Hölbling Miksa megyei „tiszteletbeli orvos” tollából *Baranya vármegyének orvosi helyirata* a megye erkölcsi és anyagi támogatásával. Ez a mű a 19. századi orvosi topográfiák egyik remeke. (Az „orvosi helyiratok”-ból az utóbbi években két jeles gyűjteményes kötet is megjelent Deáky Zita szerkesztésében, Magyar László András hathatós szakmai és fordítói közreműködésével.) Mindezt csupán annak illusztrálására említem, hogy Bugát Pál és követői, az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései a hon- és népismeret, az országismeret terén is olyan értékeket halmoztak fel, amelyek nélkül szegényebbek lennénk. Az orvostudomány és a magyar orvosi nyelv mellett a korabeli társadalomról adtak egészségügyi látteleket, más forrásokból ki nem nyerhető népeleti adatokat és interpretációt. Köszönet érte a hazai orvostudomány és az orvostörténet kiváló művelőinek.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, az osztályon képviselt tudományszakok és bizottságok nevében tisztelettel, őszinte nagyrabecsüléssel üdvözlöm az emlékülés szervezőit, előadóit, minden résztvevőjét.

